

BOEKEN

Daar tuimelt hij dan, Maarten van Buuren (78). In een oneindig niets. De houten vloer is gebroken en zijn koffiemok, die hij net nog stevig vast had, vliegt door de lucht. Door het gat boven hem valt licht. Onder hem – zwarte leegte. “Val van God’ heet het”, legt Van Buuren uit, terwijl hij de foto laat zien. ‘Ik was vijftien. Tot die avond dat ik naar de keuken liep om een kopje koffie te pakken, was ik een hele gelovige jongen. Maar opeens zakte de bodem onder mijn bestaan weg.’ De link met Friedrich Nietzsche – filosoof, iconoclast, enfant terrible – is snel gelegd. ‘God is dood’, schrijft hij in het bekende fragment uit *De vrolijke wetenschap* (1882), ‘en wij hebben hem gedood!’ Met een paar zinnen eerder: ‘Vallen wij niet aan één stuk door? En wel achterwaarts, zijwaarts, voorwaarts, naar alle kanten?’ Niet dat hij op zijn vijftiende Nietzsche las, verzekert Van Buuren. Dat kwam later. Nu is hij, na vijftwintig jaar hoogleraar Moderne Letterkunde aan de Universiteit Utrecht, al een jaar of tien met emeritaat. Zijn dagen vult hij met lezen, schrijven, racefietsen en vertalen. Veel vertalen. Eerst vooral Spinoza, maar sinds kort gaat alle aandacht naar Nietzsche: hij vertaalde vijf van zijn boeken in amper drie jaar. 3 juli verschijnt de volgende in die reeks, *De geboorte van de tragedie* (1872), een vroeg werk van Nietzsche. Wat drijft hem?

Leeuwenkop

Voordat die vraag aan bod komt, eerst een kopje thee. In een woonkamer met een gigantisch wit doek vol zwarte krassen, een zwijntje, een levensgrote naakte man van papiermaché, ontkom je er niet aan. ‘Kunstliefhebber?’ ‘Ja’, lacht Van Buuren. ‘Deze leeuwenkop’, legt hij uit, terwijl hij naar zorgvuldig aan elkaar geplakte legerkistjes wijst, ‘heb ik opgehaald in Parijs. In het atelier van Dmitri Tsykalov. Hij bezorgde niet, dus ben ik met mijn zoon die kant opgereden. Wil je meer zien?’ In de logeerkamer – of beter: opslagkamer – blijken schetsen, doeken, schilderijen en nog meer schilderijen te liggen. Allemaal netjes in gele hoezen. Van Buuren: ‘Ik koop het liefst bij de kunstenaar zelf. Het atelier, dat blijft toch een magische plek.’ Terug aan de eettafel, in zijn vertaalatelier met rijen boeken in het Frans en Duits, wrijft Van Buuren af en toe over zijn schouder. ‘Ik ben twee week geleden gevallen’, legt hij uit. ‘Van de racefiets. Mijn schoondochter had me nog gewaarschuwd, maar ik kon het niet laten.’

Dat is een terugkerend thema bij u: racefietsen.

‘Klopt, fietsen is therapeutisch. Ik heb sinds mijn jeugd last van depressieve periodes. Ze brengen je tot stilstand. Fietsen is voor mij een remedie: op de racefiets schud ik de verstarring van me af en beleef ik grote momenten van euforie. Neem de Mont Ventoux, Frankrijk. Als ik daar met vrienden omhoog klauter en op de top een grote sorbet eet – dan leef ik. Daarna gaan we joelend naar beneden. Zulke momenten bevrijden mij van de beklemming.’

Is racefietsen dan een manier om uit uw denken te komen?

‘Nee, niet út mijn denken, maar ín mijn denken. Ongeluk is de mate waarin je tegenstribbelt. In de afdaling is daar geen ruimte voor. Het landschap neemt je op – de wegen, de bomen, ze voeren je mee en verlossen je uit het geïsoleerde bestaan als enkeling.’

Dat klinkt als een moment van genade.

‘Je brengt mij terug naar mijn jeugd in Maassluis. Ik kom uit een gereformeerd nest. Na de val van mijn geloof heb ik geleerd om de dingen die mij ten deel vallen, niet langer te omschrijven met het woord ‘genade’. ‘Genade’ veronderstelt dat je de ervaring gekregen hebt. Maar de euforie op de Ventoux dank ik aan mijn eigen inspanning. Het woord ‘extase’ past beter.’

Maar er zijn toch dingen die ons gegeven worden? Een vlinder, of een bloem?

‘Ik denk dat het onjuist is om op die manier naar het leven te kijken. In het leven moet er gewerkt worden: leven is een activiteit, een beweging. Het vlindertje betekent op zichzelf niks. Pas binnen de radius waarmee wij onszelf de wereld inwerpen, krijgen vlinders en bloemen betekenis. Betekenis, belangrijke ervaringen – ze vallen je niet zomaar toe.’

Toch bent u van uw geloof ‘gevallen’, zegt u.

‘Ja, maar in andere zin. Dat was een keuzemoment. Ik weet het nog precies: een avond in het voorjaar van 1966. Ik liep naar de keuken voor een kop koffie, toen het opeens door mijn kop flitste: “God bestaat niet.” Die gedachte sloeg de grond onder mijn voeten weg, letterlijk. Ik zakte door mijn knieën en liet het koffiekopje vallen. Boven me zag ik een gat. Ik wilde terugkrabbelen, maar wist dat het niet zou lukken. Tot dat moment bad ik elke avond. Daarna kon ik het niet meer.’

Wat bezielt de vertaler van het werk van Friedrich Nietzsche?

Maarten van Buuren: ‘Vertalen is dé manier om iemand je echt eigen te maken.’ Beeld: Isolde Woudstra

'Val van God' (2025). Beeld: Pepeyn Langedijk

Friedrich Nietzsche en de racefiets hebben één ding gemeen, weet vertaler en essayist Maarten van Buuren: ze tillen je op. Hij vertaalde vijf boeken in drie jaar tijd. 'In welke bui ik ook ben, ik kan altijd Nietzsche openslaan en opleven.'

TIMON BEEFTINK

Was dat verlossend? Beangstigend?

'Ik voelde me verloren. Het was een roekeloze gedachte. Ik wilde terug, mijn tong afbijten, alles vergeten, maar dat kon niet. Ik had het nou eenmaal gedacht. Sindsdien leef ik in een vrije val – zonder goddelijk houvast. Filosofie biedt mij een steuntje in die leegte.'

Toch kan die gedachte ook onwaar zijn. Heeft u die nooit in twijfel getrokken?

'Nee, de weg terug is dicht. Een val maak je niet ongedaan. Je kunt niet in je vroegere geloof terug kruipen. Pas na mijn vijftigste kon ik door Spinoza het woord 'God' weer gebruiken. Maar in een andere zin. Als je geluk ervaart, word je opgenomen in een groter geheel. Spinoza noemt dat grote geheel: "God, ofwel de natuur." Alleen is dat geen persoonlijke God. Je invoegen in de natuur die God is – dat zijn extatische momenten.'

Terug naar dat steuntje. Is dat de reden dat u nu ook Nietzsche vertaalt?

'Vertalen van Nietzsche is hetzelfde als racefietsen. Therapeutisch, dus. Hij grijpt je bij de kladden met van die heerlijke, vitaliserende teksten: "Wij vrije geesten!" Fantastisch vind ik dat. In welke bui ik ook ben, ik kan altijd Nietzsche openslaan en opleven. Daarbij: vertalen is dé manier om iemand je echt eigen te maken. Die activiteit opent het oeuvre.'

Wie komen we in de teksten van Nietzsche tegen?

'Hij is geen systeemdenker. Nietzsche zegt het ene moment dit, het andere moment dat, iets wat soms heel verwarrend kan

zijn. Hij schrijft met verblindende vuurpijlen. Toch volgt zijn denken bepaalde patronen en figuren. Zie het als sterrenbeelden aan de nachtelijke hemel.'

In het nawoord van uw nieuwste vertaling, komt u dit patroon op het spoor.

'Klopt. Ik zie het samenspel tussen 'dionysisch' en 'apollinisch', dat hij uitwerkt in *De geboorte van de tragedie*, als het grondwerk van die patronen. De termen verwijzen naar twee bekende Griekse goden: Dionysos en Apollo. De eerste is de god van de roes. Het dionysische is een woeste, eruptieve kracht, die alles van de kaart kan vegen – ware het niet dat er een tegenbeginsel bestaat. Dat is het apollinische: vorm en regelmaat. In het spel van deze twee krachten ontvouwt het leven zich. We verlangen naar seks, feestvieren, uit ons bol gaan, maar ook naar veiligheid en zekerheid. Nietzsches kritiek daarbij: het christendom wil de dionysische impulsen onderdrukken.'

Reden ook dat Nietzsche het christendom als een 'nee' tegen het leven ziet.

'Ja, hij vindt dat het christendom ten onrechte de meest mooie en vitale impulsen van het leven veroordeelt als iets waar mensen zich schuldig over moeten voelen.'

Toch is het ook mogelijk om het christelijk geloof als 'ja' te denken.

'In het perspectief van Nietzsche niet. Maar als ik de vraag los van hem bekijk, zou ik zeggen: er zijn tal van manieren om het geloof positief te benaderen. Sterker nog, zonder geloof kun je

WIE IS MAARTEN VAN BUUREN?

Prof. dr. Maarten van Buuren (1948) werd geboren in Maassluis. Na een studie Frans en Nederlands aan de Rijksuniversiteit Groningen promoveerde hij op de metaforentheorie van de Franse filosoof Paul Ricoeur. In 1988 werd hij benoemd tot hoogleraar Moderne Letterkunde aan de Universiteit van Utrecht. Behalve essays en vertalingen, schreef hij ook een boek over zijn depressie: *Kikker gaat fietsen! Of over het leed dat leven heet* (2008).

niet leven. We geloven aan de waarde van de dingen waar wij ons voor inzetten. Alleen is dat voor mij niet gekoppeld aan het christendom.'

En zoiets als naastenliefde dan? Bestaat dat bij Nietzsche?

'Niet in christelijke zin, maar in gemeenschapszin. Nietzsche wil duidelijk maken dat wij vervreemd zijn van het natuurlijke oermodel: de kudde olifanten. Leven is samenleven. In die kudde zie je samenhang, maar is er ook ongelijkheid. Sommige zijn sterk, andere zwak.'

Nietzsche zegt dat dit ook voor mensen geldt. Niet goed en kwaad regeren, maar macht en onmacht. Soms is het dan verhelderend om je af te vragen: welke machtsverhoudingen spelen ergens? Nietzsche ziet de werkelijkheid als niks anders dan dat – een krachtmeting.'

Moeten we dan niet naar een andere, minder harde wereld streven?

'Nietzsche zegt dat de werkelijkheid zo blijft, punt. Of je het nu leuk vindt of niet. Tuurlijk, we moeten de uitwassen bestrijden, maar Nietzsche reikt geen handvatten aan.'

Toch is het heel inzichtelijk om met zijn bril naar de wereld te kijken.

Neem Europa. Het continent kwakkelt. China, Rusland, de Verenigde Staten – dat zijn staten die Europa met hun machtspolitiek in het nauw drijven.

Europa heeft lang op een roze wolk geleefd, in de overtuiging dat wereldpolitiek geen krachtmeting is. Die tijd is voorbij. Europa moet daadkrachtiger worden en een vuist maken. Oftewel: Europa moet meer in de richting van Nietzsche denken.'

Wat houdt dat in? Autocratischer worden?

'Europa komt zo niet verder. In het bos van democratische regels is het moeilijk om een vuist te maken. Er is een geïntegreerd Europa nodig, waarin landen accepteren dat ze de macht delegeren naar een slagvaardig bewind. Misschien is er, om met Nietzsche te spreken, een nieuwe Napoleon nodig. Maar ja, zoiets zeggen is vloeken in de kerk.'

Over de kerk gesproken. Is er iets dat u mist uit uw jeugd in Maassluis?

'Voor mij is het christendom altijd verbonden gebleven met de gereformeerde wereld in Maassluis. Maar na Spinoza, toen ik zijn "God, ofwel de natuur" begon te accepteren, kan ik een deel van Maassluis toch weer assimileren. Ik kan er nu rondlopen en het verleden, ik wil niet zeggen 'in genade', maar in dankbaarheid aanvaarden.'